

EL RIU DE MORVEDRE I LA RIUADA DE 1783

Josep Martínez Rondan

En una Bíblia de meitant del segle XVIII que hi ha a la biblioteca del Col·legi Major de la Presentació i Sant Tomás de Villanueva, carrer Pintor Sorolla 15-B, hi ha escrit: "*Letor Peris de Murviedro*". I també: "*Es de uso del P. Letor Peris*". I a l'interior de la coberta posterior, —sembla que de la mateixa mà, per més que resulte il·legible la signatura final— tres notes, les dues primeres molt curtes, més la tercera, un poc més llarga, que ens parla sobre una riuada formidable que hi hagué a Morvedre en 1783*

Per allò damunt dit sabem que el Pare Peris era frare de Morvedre. Per la primera nota, on nomena els lectors de filosofia que foren elegits per als convents de Requena, València i Morvedre, podem deduir que el Pare Peris era frare franciscà, posat que a Requena no hi ha hagut convent de trinitaris.

A la segona nota se'ns diu que en 28 de maig de 1781 assotaren un home foraster a Morvedre.

És la tercera nota de gran interès per a la crònica de l'ample riu de Morvedre, sec tants dies a l'any, i violent i sorollós quan els núvols deixen caure sense misericòrdia l'aigua que els formen com flocs d'atapeïda, ennegrida, esplendorosa llana.

El riu de Morvedre, que més amunt hom diu de Sogorb, i on naix es diu d'El Toro, amb tants drets els de Morvedre sobre les aigües, vida que fou del seu ample terme allà on aplegaven les séquies d'aigües clares, de vegades cantarines, de vegades silencioses; manlevats els drets, els de Morvedre, a mida que els pobles de vora riu ajardinaven, sempre que podien, el secà del seu terme, i ameraven llurs vergers amb aigua que, diuen, no els pertanyia; aqueix riu, de sobte, al llarg dels segles, sorprenia la salmòdia dels convents i el devenir dels llauradors omplint el seu llit de fang, rodolant bolos i cudols, arrossegant a la seua superfície avalotada, com en trofeu de victòria, femers, garrofers, arbres arrancats de soca-arrel i brossa de tota mena.

* Devem aquesta notícia a mossén Joan Carles Alemany Vicenç vicari de Benaguasil, de quan era col·legial de la Presentació.

Els qui coneguérem la riuada de 1957 podem acostar-nos, sense massa dificultat, a la història tempestuosa i multiseular del riu de Morvedre. Reviure en la imaginació el que cròniques passades, si en tinguéssim moltes com la que presentem i altres que ja coneixem, ens conten de desfeta i desori a banda i banda del seu camí.

Les coses, que en si són bones, tenen l'altra vessant, com és la desgràcia que poden portar els seus extrems. L'aigua sense mesura s'enduia allò que amb mesura havia fet créixer per al nodriment de llurs conreadors. L'aigua refrescant de l'estiu es tornava, vinguda la desgràcia, en sepulcre dels seus amics. Al toll d'aigua considerable havien de fer front els arriers, i els ponts a les sobtades riuades.

El document que presentem inèdit (3.3) ens dóna ocasió de fer un modestíssim discurs per la senda dels records, notes familiars, documentals i publicacions, sobre les aigües del cel i de la terra al nostre poble. Heus ací, doncs, el que hem collit i arreplegat dels místics arbres de la història a les riberes del riu de Morvedre.

1.- EL RIU.

Bé sabem que naix als vessants orientals de la serra de Javalambre, de la qual baixaven la neu als nostres pobles —la pastaven, la xafaven i la posaven en palla— per a remei dels malalts i recreació dels posats en sanitat, que la conservaven en les neveres i se'n servien fins i tot a l'estiu. Es el límit, doncs, amb Aragó, al faldar de la Peña d'Escàbia. Un riu que esmentarem més avant, el Valdecanales, arreplega l'aigua de la serra d'Andilla, passa pel terme de Begís i la deixa al Palància. Desemboca, després de 75 quilòmetres i d'acaronar les comarques de l'Alt Palància i el Camp de Morvedre, entre els termes de Canet y Sagunt.¹

El tros, però, de riu que els saguntins de la vila de Morvedre més coneixem per ser-nos connatural és el que va del pont de Petrés a la Rambla d'Almudàfer, en més o en menys.

A les làmines d'Alexandre de Laborde, de primeries del segle XIX, el veiem amb aigua, i aigua portava sempre fins a les acaballes de la mateixa centúria. Ens han contat els majors que fins i tot criava peixos.

La gent els diumenges i festes anava a passetjar a la frondosa albereda

1. Hom diu que la ciutat de Sagunt estava assentada a tres mil passos de la mar, sobre el golf sucronenc, banyada pel riu Serabis, entre les mansions de Sepelaco (Onda) i València. Polibi diu que era situada al peu de la muntanya que dividia els fbers dels celtfbers, i que distava del mar sols set estadis. Eduardo Chao, *Cuadros de la geografia histórica de España* (Madrid, 1849), pp. 275-276.

que s'estenia al tros del marge dret que va des d'un poc més avall de la pista fins a les Pedres Blaves. D'ençà que el tren estrenà la via, per 1860-62, el personal estrenà una nova diversió: anar a passejar també a l'estació i veure passar els trens.

2.- OMNITECA

Als forasters que venen a Morvedre procedents d'un poble sense riu, els fa gràcia sentir-nos dir quan una cosa resulta inservible: "*Això tira-ho al riu*". Sí, el riu ha estat dipòsit d'incomptables relíquies. En haver edificat tantíssimes cases dels anys 1950 ençà, al seu llit han anat a fer cap pedres blaves, carreus de cases medievals que han estat substituïdes per altres noves, furtant a la vila el seu antic passat. Hi han anat a fer cap incomptables llibres, escriptures velles, —qui sap si venerabilíssims i valuosíssims manuscrits de la nostra història—; mobles vells, escurada, somiers, bacins, fem i femers.²

Seria per 1959 o 1960 que veiérem al mig del riu, junt a la senda de Sant Cristòfol, una pedra historiada, potser del segle XVIII o més probablement del XIX, ens sembla recordar. Duia escrita la llàstima d'uns pares que ploraven la mort violenta de llur fill de 18 anys; el dolor que sentiren els mogué a perpetuar el lloc i la data on havia caigut de mà airada i violenta. Havia de procedir de la frontera d'alguna casa del poble, on romandria oculta, puix nosaltres no mai l'havíem vista. Ens veiérem moguts a portar-nos-la a casa, però pesava molt i llavors encara érem molt jove. Potser que el riu l'haja colgat.

Per aquells anys i almenys des de principis del present segle, i davant l'Ereta Porriti i l'Asil —i en altres punts—, hi havia uns grans bolos d'argamassa solts i inconnexos, que pogueren ser restes procedents d'altres ponts, com el que hi hauria al camí Reial de Terol. Aitals cudols d'ençà la riuada de 1957 no els hem tojnat a veure.

3.- L'AIGUA

a) Pacífica, generosa.

La que davallava pel seu curs natural fins a la mar en temps passats. La que venia de les fonts pelegrines dels seus vessants brollant al llarg del seu camí. La que per dret pertocava al terme particular de Morvedre, presa a l'assut d'Algar i altres séquies perquè aplegués cavallera a Gausa i a Montíber.

2. De darrere les parets de les cases del faldar de la muntanya del castell, i del riu, ens abastfem els xiquets de llanderols que arrossegàvem pels carres la vespra dels Reis.

A mida que els pobles de dalt del riu enfortien llur autonomia front a l'hegemonia de la vila medieval, —quan gairebé era ella sola arrecerada, submergida a l'ombra de les seues muralles, l'aigua li sobrava—, llavors Morvedre hagué de fer prevaldre els seus drets, i tots els anys els jurats de la vila pujaven anualment a l'Assut d'Algar a posar l'aigua a la séquia Major.³

b) El seu curs.

Caldria fer un esforç no sempre fructuós per a imaginar-nos com ha estat al llarg dels segles el curs del riu, la seua amplària i la seua fondària al seu pas per Morvedre. Si contemplem a l'horitzó de la fantasia les troballes de l'època romana esteses entre els murs de la vila de Morvedre i el riu, els mosaics trobats al Corralon, les vil·les saguntines entre la frondositat dels seus jardins i les laudes dels seus sepulcres, i el mateix circ tan a vora riu, podem pensar que en aquells temps la força de les aigües difícilment envairien aquesta part de la ciutat, arrosegant amb la seua cridòria la pau beatífica dels seus moradors.

La realitat, però, ha estat que, passat a la història la Saguntum d'aquells temps, la resplendor dels seus monuments, en allò que havia d'ésser extramurs de la vila de Morvedre, fou coberta del fang que les aigües furtaven a les montanyes, per a donar-les al riu que generós les escampava a banda i banda fora de la seua mare, ocultant per a la posteritat la glòria

3. Al segle XVIII aquella *Funció d'Algar*, com llavors era dita, es realitzava de la següent manera: Els jurats de Morvedre en forma de vila pujaven a l'Assut d'Algar passant per Petrés, Albalat, Estivella, Torres Torres, Algímia, Alfara i Algar, i en cada poble se'n rebia acte públic del seu pas. En 1759 per exemple pujaren Francesc Jeroni Barta, alcalde primer: Manuel Salafranca, Miquel Cervera, Jaume Agustí, Vicent Antoni, regidors, i Pere Joan Cubertorer, síndic i procurador general de Morvedre, amb vara en alt, macer i trompeta sonant, i feien constar que hi pujaven per la conservació i ratificació de la possessió, en conformitat de les reials sentències, dels drets i antic domini de la vila sobre les aigües de la séquia Major i altres conductes, des de l'esmentat Assut fins a les arenes de la mar; com també el dret de tallar les aigües de dita séquia per a netejar-la, com havia estat fet dies passats, i segons costum immemorial de tots els anys, eixien els sobre dits de la vila de Morvedre exercint llur jurisdicció envers l'Assut, per a tornar l'aigua en dita séquia. En aplegar al primer poble, per exemple, se'ns diu que els dits regidors i Sa Mercé l'alcalde, amb vara alta, macer i trompeta sonant, passaven per Petrés exercint jurisdicció, quietament i pacífica sense contradicció de persona alguna, per a tornar l'aigua a la séquia Major de la vila. Aquest esquema repetien a cascú dels pobles damunt esmentats.

Aplegats a l'Assut o presa de la vila de Morvedre, més amunt del lloc d'Algar, els dessus dits regidors, amb el seu macer tenint la maça en alt, i trompeta sonant, presents dits senyors, usant de les facultats que la vila té, manaren, com a senyors, introduir i posar l'aigua que vessava el riu en la séquia Major de dita vila. I havent-la posada el dit Pere Joan Cubertorer, síndic, féu lliurament d'aquella a Salvador Colomer, sequier major de Morvedre, perquè l'administràs i repartís entre els seus regants. J.M.R., *Protocol de Mariano Bono 1759*, (inèdit), ff 241-244.

A. Chabret ens diu que aquella visita anual fou instituïda en 1480. *Sagunto*, II p. 330.

effimera i encativadora de les obres humanes que voldrien perpetuar-se amb les divines.

Diffícil es fa creure que tota aquella terra, decaiguda la ciutat i començats els murs vells a cobrir-se d'heura i a sentir als seus merlets el cant solitari dels ocells, hagués baixat del faldar de la muntanya del Castell.

¿I per què, si el riu irrompé en dies de grans riuades, com volent posar al descobert els fonaments de la muntanya, encara després hi edificaren els hòmens les seues mansions? ¿I per què, si aquesta plana era tan vulnerable, hi alçaren llurs convents els trinitaris, els antonians y els franciscans?.

Valga'ns dir que la força de les aigües sempre ha tingut la tendència d'irrompre la vall de la vila de Morvedre, seguint al principi el curs de la séquia de la Vila tan prompte aquella ha travessat el riu, passar, deixant la dita séquia a l'esquerra, per davall el convent de monges servites, buscar la part baixa del carrer del Bon Succés per anar a rompre part del sue ímpetu contra la base de la torre de l'Hospital, córrer devers la Glorieta, omplir els carrers baixos de la Puríssima a la banda de dalt i de Romeu a la Trinitat a la banda de baix, i tornar a la part més fonda del seu curs passant la Valladeta. ⁴

4.- ELS CAMINS

Com que Morvedre és edificat entre el faldar de la muntanya del castell i el riu, i de xiquets tots jugàvem, unes vegades anàvem al riu, altres a la muntanya, o al calvari —cosa que ja no fan, o no ens adonem els adults que fan, els xiquets d'avui—. I com que la dilatada partida de Montíber es troba a l'altra banda del riu, força és que el creuen diversos camins, tantes vegades esborrats per la violència de les aigües.

Diversos són, doncs, els passos que pel riu ens porten d'una vora a una altra.

4. Ens porten a discórrer així les següents raons: En primer lloc, la voluntat dels vells en voler desviar el riu obrant la caiguda de les Pedres Blaves, per tal que l'aigua perda força, enfilada com ve des del pont de Petrés, i no envaesca la part aprofitable de terreny que hi ha entre el riu i el que foren les muralles. En segon lloc, la contemplació de l'orografia tal com l'hem coneguda de xiquets. Cal dir que tot el replé de vora mur des de les Pedres Blaves al camí de Les Valls, damunt el qual han fet tantes edificacions, ha estat cosa d'uns quants anys ençà; més encara, els nostres majors han conegut ser horta tot el que diem *Els Solars*, del carrer de Campoamor a la placeta dels Furs. La part occidental d'aquesta placeta, al cantó del Camí Reial de Terol i el carrer Curt, era una vinya a les acaballes del segle XIX. Una fotografia ara molt coneguda de darreries del segle propassat és mostra eloqüent del que diem. I en tercer lloc, em conta ma mare, que li sentia contar a la seua (nascuda en 1874), que la filla d'una amiga s'havia casat i se n'havia anat a viure a la placeta de l'Algepsar, i sa mare patia perquè si se n'eixia el riu les aigües aplegarien a dita placeta i les cases d'aquell entorn patirien moltíssim, com era notori havia succeït en altres riuades.

